

„Mindezeket írák bőjt más hóban . . .”

Skarica Máté 400 éves históriás verse

Skarica Máté ráckevei históriás versének utolsó strófái szólnak ekként, melyeket éppen négy évszázaddal ezelőtt, 1581. márciusában vetett papírra a Csepel-szigeti Duna-táj jeles költő-prédikátora. A honismereti mozgalom történetében meglehetősen ritka az ilyen, több évszázados évforduló, s már csak azért sem érdektelen megemlékeznünk e kevésbé ismert helytörténeti alkotásról és szerzőjéről, akiről *dr. Lakatos Ernő*, a Pest megyei Levéltár igazgatója úgy emlékezett meg a terület mai krónikáiróinak első, 1967-es konferenciáján, mint „a legrégebbi Pest megyei falukrónika vezetőjéről”.

Skarica Máté, a szerző

A verses várostörténet szerzője, Skarica Máté 1544-ben született a Csepel-szigeti Ráckevén, s mint vezetékneve is mutatja (škarica = olló, škarica = kis olló, ollócska), családja horvát eredetű volt. A rendkívül szorgalmas és nagy teherbírási ifjú páratlan tehetsége már korán megmutatkozott. Ez magyarázza, hogy amikor 1563-ban Ráckevére került a hódoltság egyik legismertebb protestáns vezetője, *Szegedi Kis István* sacramentárius (református) püspök, akkor az alig 19 esztendőes Skaricát ajánlotta a pesti protestáns iskola rektorának. Innen hazakerülve, mestere és nevelőapja ráckevei parókiáján élt, és Szegedi hatására végleg elkötelezte magát a török által sanyargatott hódoltsági magyarság szellemi megújulásában, összetartásában alapvető szerepet játszó, a humanizmus eszméivel átíratott protestáns kultúra szolgálatára.

A nagy műveltségű és kiváló pedagógiai képességekkel rendelkező Szegedi püspök környezetében akadály nélkül kibontakozhatott a minden iránt élénken érdeklődő ifjú Skarica tehetsége: szorgalmasan olvasott latin, görög és magyar nyelvű kiadványokat, tanult mesterétől, miközben másolta annak kéziratait, és maga is tanított a népes mezőváros jó hírű protestáns tanintézetében. Szegedivel és literátus barátaival, vendégeivel együtt énekelt, zenélt, rajzolt, verselt, vitatkozott a tudományokról, a teológiai problémákról, a klasszikus filozófiáról és irodalomról. Húszévesen írta első, latin epigrammáját nevelőapja egyik hitvitája győzelmére, majd egy év múlva megszületett első, nagy sikert aratott műalkotása is, annak a hatalmas pontynak a falra rajzolt, mesteri képe, melyet Szegedi püspök kapott ajándékba laskói híveitől. 1567-ben, Jászberényben fejezte be máig fennmaradt, leghíresebb rajzát, melyet ráckevei vázlatok alapján Szegedről készített.

A nyugtalan szellemű ifjú önnön belső készítései és mestere hatására korán megkezdte hazai és külföldi tanulmányútjait, több éves peregrinációját. Bejárta a három részre szakított Magyarország mindhárom területét: 1564–1569 között követte mesterét minden egyházlátogatási, iskola- és egyházszerző útjára a Duna–Tisza közén és a Dunántúl Duna menti vidékein, miközben 1566-ban és 1567-ben bejárta egész Erdélyt, egy ideig *Károlyi Péter* kolozsvári iskolájában is tanult, majd beutazta a Felvidéket, meglátogatván egri és pozsonyi rokonait. 1569 tavaszán teljesült régi vágya: elindult hosszú, 3 éves külföldi tanulmányútjára, s bejárta csaknem egész Nyugat-Európát. Megfordult Ausztriában, Karinthiában, Stájerországban, Cseh- és Morvaországban, Tirolban, Itáliában, a Velencei Köztársaság területén, Svájcban, a Német–Római Császárság tartományaiban, a Németalföldön, Franciaországban és Angliában is. Olyan híres egyetemeken tanult, mint a padovai, a zürichi és a wittenbergi; megcsodálta – és részben meg is verselte – Bécs, Prága, Róma, Velence, Basel, Heidelberg, Uthrecht, Louvain, Antwerpen, Brüsszel, Párizs, London és Canterbury nevezetességeit is.

A hódoltságánál lényegesen fejlettebb, műveltebb nyugat-európai légkör egészen lenyűgözte, melyről a Szegediről írt biográfiája kendőzetlenül tanúskodik, ám eszébe sem jutott, hogy tehetségét idegenben kamatoztassa. 1572. áprilisának végén a Dunán visszahajózott „kedves szülőföldjére”. Mivel Szegedi pár nap múlva elhunyt, Ráckeve református egyházközsége őt választotta meg lelkipásztornak, s ettől kezdve közel két évtizeden át ő irányította a fejlett mezőváros szellemi életét, miközben fontos szerepet játszott a hódoltsági reformáció terjesztésében, a református egyházszerkezet megszüléskorában is. Bár egész lénye a művészetek, a tudományok és az irodalom felé vonzódott, a rendkívül nehéz hódoltsági viszonyok között kifejtett sokrétű közéleti tevékenysége felőrölte energiáját, elrabolta idejét. Emiatt irodalmi hagyatéka alig egykötetnyi: néhány vers és zsoldárfordítás, egy latin életrajz Szegediről, valamint a verses várostörténete. Irodalomtörténetírásunk nagyra értékeli Skarica irodalmi tevékenységét, főként a Szegedi-biográfiát, de történettudományunk mindmáig adós a históriás vers köz- és helytörténeti mondanivalójának elemzésével.

Küzdelmes, lemondásokkal teli, megfeszített munkával eltöltött élete éppúgy a hódoltsági humanista literátus-réteg sorsát, hazafias elkötelezettségét példázza, mint korai, tragikus halála: az 1591-ben kitört 15 éves háború első rohamának esett áldozatul. 1591. március 21-én török fosztogatók törtek be a ráckevei parókiaira, kihurcolták az udvarra és megölték.

„Kevi Várassárol való szép Historia”

Történelmi szempontból nézve ez a vers Skarica legértékesebb alkotása, mely nemcsak Ráckeve mezőváros múltjának és korabeli képének leírását tartalmazza, hanem vázlatosan áttekinti a hun keretbe beágyazott magyar történelem legfontosabb eseményeit is a legrégebbi időktől a XVI. század elejéig. Az alábbiakban a históriás vers helytörténeti vonatkozású közléseit tekintjük át, rámutatva értékeire és fogyatékságaira is.

Az okleveles és egyéb forrásokkal összevetve azt tapasztaljuk, hogy egyedül a városalapítás körülményeivel, a kovini rácok Ábrahámtelekére költözésével kapcsolatban van ellentmondás Skarica későbbi leírása és a primer iratok között. Valószínű, hogy a költő-prédikátor csupán hallomásból ismerte a XV. századi eseményeket, s mivel nem nézte át a városházán őrzött okleveleket, emiatt a néphagyomány pontatlanságait is beépítette históriájába. Ő úgy tudta, hogy a Csepel-szigeti Szentábrahámtelek mindvégig lakott település volt, mely *Zsigmond*tól igen fontos kiváltságokat is kapott, s ebbe a magyar faluba települtek be Albert király engedélyével a török elől menekülő rácok az al-dunai Kovinból s két jobbágyfalvából, Bálványosról és Skronovecről. S mivel a Csepel-szigeten „zsellérsorba” kerültek, Alberttől kértek és kaptak városi „közsabadságot”.

A valóságban Ábrahámtelek a XV. században már régen kihalt falu volt, és Zsigmond a délvidéki, Kevi vármegyei Kovin (Keve) rác lakosainak adta a városi privilégiumokat. Utóbbiak 1440-ben menekültek el szülőföldjükről hajókon, és *I. Ulászló*val erősítették meg korábbi kiváltságaikat augusztusban, majd október 10-én szintén tőle nyertek letelepedési engedélyt a kihalt Ábrahámtelek pusztán álló Ábrahámtemploma körül, a Csepel-szigeti királyi birtokon. Nem kerültek „zsellérsorba” sem, mert az uralkodó a régi mezővárosi státusz valamennyi kiváltságát teljes egészében kiterjesztette az új rác telepre is. A kezdetben Ábrahámtelek, másként Kiskevi, utóbb Kevi, Ráckevei nevet viselő település tehát teljes mértékben délszláv alapítású és népeségű, privilegizált királyi oppidumként keletkezett 1440-ben, s a magyarok csak az ezt követő évtizedekben kezdtek beszivárogni falai közé, míg azután egy évszázad múltán már többségbe kerültek. Ez annál inkább ért-

hető, mivel a ráckevei délszlávok nem kis hányada maga is megmagyarosodott – miként a Skaricák – a teljesen magyar népségű alföldi környezetben, sőt 1543-ban, Székesfehérvár török kézre kerülésekor az ottani magyarság egy része is Kevibe menekült.

A fenti néhány problémától eltekintve, a verses krónika egyéb helytörténeti közlései – a mezőváros nevének eredete, halmaztelepülés-jellege, a rácok menekülésének körülményei, anyagi viszonyaik, a három templom építésének körülményei, a magyarok és a rácok templom-egyezsége, a leggazdagabb rác családoknak az Ábrahám-templom környékén történő kőház-építkezései, a mezővárosi határ elhomokosodása, a szántóföldi növénytermesztés áttolódása a Duna túlsó partjára, a Kevit benépesítő „sok nemzet”-tel kapcsolatos adatok, a heterogén etnikai összetételű népség egyetértésének megszűnése, a török hódítással és a vallási problémákkal járó ellentétek és viszálykodások, a város fényének, hatalmának fokozatos hanyatlása, az adózás és a bíraskodás „köz”-jellegével kapcsolatos információk, a Székesfehérvárról Ráckevére menekülő magyarokkal kapcsolatos híradás, a kor átlagemberére jellemző vallásos életszemlélet bemutatása, a legfontosabb utcák, közök, piacterek tételes felsorolása, az elnevezésükre vonatkozó magyarázat, s összességében a lassú hanyatlásában is jelentős anyagi-szellemi képességgel rendelkező, fejlett és népes mezőváros múltjának, jelenének, településföldrajzi képének, gazdasági-társadalmi viszonyainak ábrázolása – hűen tükrözi a latin, török, német, magyar és egyéb forrásokból is nyomon követhető városfejlődési folyamatot.

Mindezek révén az 1581-es históriás vers a késő középkori – hódoltsági – Ráckeve felbecsülhetetlen értékű helytörténeti forrása, melynek jelentőségét még inkább növeli az a körülmény, hogy ama hódoltsági területről származik, melyről hasonló jellegű, verses vagy prózai településleírás egy sem ismeretes ebből a nehéz időszakból, sőt a török deftereken kívül egyéb szórványadat is csak elenyésző mennyiségben vészelte át a háborús pusztítások és elemi csapások hosszú évszázadait. A sokoldalú humanista műveltséggel rendelkező, külföldi egyetemeken pallérozott elméjű prédikátor-költő ezzel a művével is hozzájárult a kis töredékeiben fennmaradt hódoltsági magyar művelődés gyarapításához. Az adott kor és hódoltsági terület viszonylatában, helytörténeti szempontból kiemelkedően értékes alkotást hozott létre, és a jelzett kisebb pontatlanságoktól eltekintve, összességében színvonalasan teljesítette a históriás vers elején önmaga által felállított követelményeket, melyeket a Duna-táj mai krónikásai is bizvást megszívlelhetnek:

„Jeles dolog mindent számon adni,
Mert az nem hágy soha meg csalatni.
Személyt, üdött s helyet kell nótálni,
Ha karunk bizony dolgot írni.”

Szemelvények a költeményből

Az immáron négy évszázados históriás vers jelentősége indokoltá teszi, hogy szemléltetés gyanánt közöljük a legfontosabb versszakait, melyekből megismerhetjük Skaricának a mezőváros keletkezésével, fejlődésével és települési viszonyaival kapcsolatos közléseit, és egyúttal ízelítőt kapunk a hódoltsági reformáció korának jellegzetesen magyaros verselési módjáról, szóhasználatáról is, melyek a maguk középszerű, többnyire ragrimes, vala-valás, monoton hangzásukkal leginkább *Tinódi Lantos Sebestyén* hadtörténeti tárgyú históriás énekeinek nyelvezetével, irodalmi színvonalával állíthatók párhuzamba.

1. Kik Kevibe akartok be menni,
Illik néktek először ezt tudni,
Hogy én rajtam nem kell haragudni,
Utszáimon hozzám tuttok jární.
2. Elegy belegy volt az én ülésem,
Sár, homok s víz miatt kerengésem,
De hogy lőn itt le telepedésem,
Sok horgas köz s ucza juta nékem . . .

5. Itt kapitány Kevétül nincs nevem,
Mint némelyek ítélnék felőlem,
Sem görög szó Kew az én nevem,
Noha vízzel mind körülül vétettem.
6. Eleitül fogva egy jámbortul,
Neveztettem az Szent Ábrahámtul,
Ábrahámnak megyés egy házáttul,
És környülem való sok szép fáttul.
7. Kovin végre, az után Kis Kevi,..
Lett nevem az ráczoktúl Ráczkevi,
Azért errül ha mind kezdünk szólni,
Az magyarokat is meg kell látni . . .
45. Hally szép dolgot immár az ráczokrúl,
Mert föl kelvén önnön hazájokból,
Az sok meg vett várak romlásábúl,
Budát érék mind egy akaratbúl . . .
48. Monda király: azhol teczik néktek,
Ám lássátok, telepedgyetek meg.
49. De az ráczok pénzessek valának,
Hazájokból kik el szakadának, . . .
51. Egy hajójuk alá igazodék,
És Csepelnek szigetét hogy érék,
52. Ki találják Ábrahám telekjét,
Ő szeretett békességes földjét . . .
54. Az derékon helyeket vevének,
És hamar keő házakat szerzének,
Gazdagsággal mert bővelkedének,
Többen is az után érkezének.
55. Kovin vala Szendörű megyében,
Bálványos és Skronovez ellenében,
Honnan valók első ki jövőben,
Város nevét hozának közinkben.
56. Mert ez falu Ábrahám teleke,
Várossá lőn és Kis Kevi neve,
Az után lőn Ráczkevi eő híre,
Kit sok egyéb nép is öregbíte . . .
63. Borbás nemzet jött vala utomban,
Az kérkedék egy lakodalomban,
Hogy mit nyerne egy esztendő tájban,
Költéné templom fundálásban.
64. Oly nagy gazdag vala árossága,
Hogy csak edgyik járások haszna,
Elég lőn az Szent Köröszt rakásra,
Más uta lőn torony csinálásra . . .
70. Tágas piacz, Malom piacz edgyik,
Széna piacz, Fa piacz negyedik,
Vagyon bennem Képes piacz ötödik,
Áros piacz, Rácz piacz hetedik.
71. Veszett dolog én bennem lakásod,
Utczáimnak te nevént nem tudod,
Nagy fel uctzát, Kép fel uctzát járod,
Mellyék uctzát oda fel számlálad.
72. Romlásábúl az jó Fehér várnak,
Fehér vári uctzát is adának,
Verésétül az len magh olajnak,
Olay verő néven edgyet hívnak.
73. Alátérvén Nagy all ucza edgyik,
Akasztófás, Makófalva másik,
Oldal ucza, Szénás ucza negyedik,
Szent Miklós uctzája ötödik . . .
76. Kevinek sok horgas uctzái közt,
Oldal uctzát teszed az többi közt,
Nevezhetni mesterséghez képest,
Ha ki abban életében nem rest.
77. Ki fel indulsz az Szent Ábrahámtúl,
Szoros közt és Fa közt érsz azontúl,
Rév köz ismét következik azontúl,
Köves köz, Szénás köz mindazontúl.
78. El alá eredvén ugyan onnan,
Oldal piacz jön elődbe ottan,
Ruhás oldal szabókrúl mondatván,
Boros oldal jó borokrúl aztán.
79. Te az Által uctzát Szent Kereszttel,
Hijad Szennyes oldalt nevével,
És az után halászok nevével,
Halász oldalt mongy Isten hírével . . .
81. Eleitül fogván nagy hűség,
Polgárimban lakott nagy egyesség,
Mostan penig gyűlölség s irigység,
Szivemet szakasztya nagy sok ínség.

Felhasznált források és irodalom:

Scaritus Máthé: Kevi Várassáról való szép Historia. = Pest megyei Levéltár. Ráckeve díszes városi protocolluma, a „bírói krónikás könyv” (1605–1836), 1–9. old., OSZK. Fol. Hung. 2904. 1–6. fol., OSZK. Quart. Hung. 2245. 1–6. fol., *dr. Lakatos Ernő*: A krónikairás tudományos és társadalmi jelentősége. = A modern krónikairás Pest megyében (A Pest megyei krónikairók 1967. május 22-én tartott első megyei tanácskozásának anyaga). Szerk.: – – – Bp. 1967. 8. old. (Pest megyei Levéltári Füzetek).

1.), *Stoll Béla–Varga Imre–V. Kovács Sándor*: A magyar irodalomtörténet bibliográfiája 1772-ig. Bp. 1972. 329. old. (Skarica Máté), *Skaricza Máté*: Szegedi István élete. (Latinból ford.: *Faragó Bálint*) Mezőtúr, 1906. 7–68. old., *Sipos Gábor*: Ráckevei reformátorok. = Tanulmányok a ráckevei járás múltjából. Ráckeve, 1972. 45–50 old.: *Kathona Géza*: Skaricza Máté Szegedi Kis István életrajza. = Fejezetek a hódoltsági reformáció történetéből. Bp. 1974. 81–144 old., *Horváth János*: A reformáció jegyében. A Mohács utáni félszázad magyar irodalomtörténete. 2. kiad. Bp. 1957. 432–433. old., *Herepei János*: Skarica Máté halála-idejé. = Protestáns Szemle, 1936. 17–20. old., *Klaniczay Tibor*: Ujfalvi Imre és az 1602. évi énekeskönyv. = Reneszánsz és barokk. Tanulmányok a régi magyar irodalomról. Bp. 1961. 164. old., *Uő*: A magyar irodalom története. I. 1600-ig. Bp. 1964. 499., 507. old., *Makkai László*: Pest megye története. = Pest megye műemlékei. I. Főszerk: *Dercsényi Dezső*. Bp. 1958. 102–103. old., *Kovács József László*: Adatok a ráckevei járás vázlatos történetéhez a honfoglalástól a XVIII. századig. = Tanulmányok a ráckevei járás múltjából. Ráckeve, 1972. 17–25. old., *Uő*: Ráckeve története. II–X. rész = Ráckeve – Aranykalász Híradó, 1979. III. évf. 1. sz. 10. old., 21. sz. 10. old., 3. sz. 10. old. 5. sz. 10. old. Uo: 1980. IV. évf. 1. sz. 10. old., 2. sz. 10. old., 3. sz. 10. old., 4. sz. 10. old. 5. sz. 10. old., *Káldi-Nagy Gyula*: Kanuni devri Budin tahrir defteri (1546–1562). Ankara, 1971. 85–95. old. *Uő*: A budai szandzsák 1559. évi összeírása. Bp. 1977. 261–268. old., *Kovács József–Losonci Miklós*: Ráckevei műemlékek. Ráckeve, 1968. 79. old. (Ráckevei Járási Füzetek. 3.), *Borkayné Kállay Ilona*: Régi házak Ráckeve kialakuló képében. = Műemlékvédelem, 1974. 3. sz. 165–170. old. *Veszprémi Fejes György*: A ráckevei református egyház és község története. Tahitótfalu, 1927. 5–15., 31. old., *Fegyő János*: Késő középkori lakóház leletmentése Ráckeve-n. = Studia Comitatus. II. Tanulmányok Pest megye múzeumaiból. Szerk.: *Ikvai Nándor*. Szentendre, 1973. 93–105. old., *Magdics István*: Diplomatarium Ráckeve-ense. Ráckevei Okmánytár. Kiadja: ----. Szfvár, 1888. 1–93. old., *Mészáros László*: „Elég merni is a nagyot” Skarica Máté ráckevei prédikátor-költő élete. = Theologiai Szemle. 1972. 9–10. sz. 307–315. old., *Uő*: A középkori ráckevei templomok története (XII–XVI. sz.) = A Szegedi Tanárképző Főiskola Tudományos Diákkörének Kiadványai. 1974. Szerk.: *Kóbor Jenő, Nagy István, Sipos József*. Szeged, 1974. 67–76. old.

Dr. Mészáros László

Bartók Béla Pozsonyban

Kiváló zeneszerzők, előadóművészek: *Mozart, Beethoven, Haydn, Liszt* fémjelzik Pozsony múltbeli kulturális életének jelentős zenei eseményeit. Itt született *Hummel* és *Dohnányi*, itt volt diák, innét indult el felfelé ívelő pályáján és ide tért vissza gyakran, mint kiforrott, nagy művész *Bartók Béla*.

Tizenhárom éves korában, 1894-ben érkezett első ízben Pozsonyba, amikor özvegy édesanyját az Állami Tanítóképző Intézet gyakorló iskolájába tanítónőnek kinevezték. A következő évben Bartók Béla a korábban már elkezdett zenei tanulmányait *Erkel Ferenc* fiánál, Lászlónál folytatta. Erkel László 1896-ban meghalt, utána *Hyrtl* zenetanár vette át zenei képzését. Közben folytatta gimnáziumi tanulmányait a Klarissza utcai gimnáziumban. Ezt adja tudtul *Dusan Kuzma* építésmérnök 1956-ban leleplezett emléktáblája az egykori gimnázium, a mostani Pedagógiai Könyvtár falán. szlovák szövege fordításban így hangzik: „Ebben az épületben 1892-től 1899-ig tanult Bartók Béla a kiváló magyar zeneszerző, a szlovák népdal nagy tisztelője és ismerője”.

Bartók diákkorában a házi muzsikálás nagy divatban volt. A fiatal Bartókot, mint jó gondnokást szívesen látták a kamarazenekarokban. Járt *Róth* tanfelügyelőhöz és a *Rigele* családhoz. Egy másik ilyen zenei központ *Dohnányi Frigyes* gimnáziumi tanárnál volt, a ház káprázatos tehetségű fiával, *Dohnányi Ernő*vel. Ezek a zenei élmények nagy hatással voltak az ifjú Bartókra, és hozzájárultak zenei képességeinek elmélyítéséhez.

Dohnányi Ernő gimnáziumi évei alatt kötött barátságot a nála négy évvel fiatalabb Bartókkal. A korán félárvaságra jutott, beteges és zárkózott fiú azonnal felkeltette érdeklődését, ösztönösen érezte, hogy jelentős ígéret húzódik meg a sápadt arc és a különös szem